

Rola filmów w kształtowaniu właściwych postaw wobec jąkania się Refleksje z polskich projekcji filmu *When I stutter*

The role of films in shaping appropriate attitudes towards stuttering.
Reflections from screenings of the film *When I stutter* in Poland

Abstract: Compared to other speech disorders, stuttering does not show a high frequency. However, it concerns people of different ages, living in different times and places, and coming from different backgrounds. For people who stutter, this condition is often a source of frustration and stress. Unfortunately, as research shows, in the whole society the level of knowledge about stuttering is not high, and people who do not speak fluently often experience negative social reactions (ridicule, derision, low assessment of their potential). Research confirms this by using standardized tools: *POSHA-S/C* and *POSHA-S-Child*. Among the reasons for the dissemination of the stereotypical image of stuttering and of myths on this subject are its representations in feature films. However, it is to be hoped that the documentaries made in recent years will bring about changes in this image.

In their article Agnieszka Płusajska-Otto and Agnieszka Myszka attempt to assess whether confronting students with the content of a full-length documentary about stuttering (*When I stutter*) can change the perception of this condition among respondents and, above all, whether such an experience can change social attitudes towards stuttering and stereotypical ideas about stutterers. The research, which included the use of the diagnostic survey method, was carried out on a group of 158 students from two Polish universities (the University of Rzeszów and the Stefan Batory State University in Skierniewice). The respondents completed questionnaires before and after the screening of the film. The results of the conducted analysis clearly showed a change in attitudes towards stutterers. Before the event, respondents believed that there were numerous impediments preventing stutterers from carrying out many professions (mainly those of the speech therapist, the teacher, and the actor). After the screening, they changed their views on this issue and most of them no longer saw any impediments. Before the screening, 2/3 of the respondents considered stuttering people to be nervous, shy, and insecure. After watching the film, the prevailing opinion was that above all they are brave and sensitive. In the PRE survey, respondents suggested that stutterers should put more effort into working on their speech; after the screening, such suggestions there were decidedly fewer, and statements about acceptance and praise dominated.

All participants of the meetings emphasized the need to disseminate films and organize events that familiarize the public with the problems of people struggling with disabilities. The results of the research (both those presented in the article and those available in the literature on the subject) allow us to put forward the thesis that film – as a publicly available and relatively accessible medium – can

play a significant role in the changing of attitudes towards people struggling with various disorders. Therefore, it not only can but must be used as a tool of raising public knowledge about all kinds of disorders, diseases, and indispositions.

Key words: stuttering, videos, survey, shaping social attitudes, social awareness, attitudes towards stuttering

Abstrakt: Na tle innych zaburzeń mowy jąkanie nie wykazuje wysokiej frekwencji. Dotyczy jednak osób w różnym wieku z różnych środowisk, żyjących w różnych czasach i miejscach. Dla osób z nim się zmagających często stanowi źródło frustracji i stresu. Niestety – jak wykazują badania – w całym społeczeństwie poziom wiedzy na temat jąkania nie jest zbyt wysoki, a osoby mówiące nie płynnie często doświadczają negatywnych reakcji społecznych (wyśmiewanie, drwina, niska ocena ich potencjału). Potwierdzają to badania z wykorzystaniem wystandaryzowanych narzędzi: *POSHA-S/C* oraz *POSHA-S-Child*. Do przyczyn upowszechniania się stereotypowego obrazu jąkania i mitów na ten temat zaliczyć można m.in. portretowanie tego zjawiska w filmach fabularnych. Należy mieć jednak nadzieję, że powstające w ostatnich latach filmy dokumentalne mogą przyczynić się do zmiany tego obrazu.

W niniejszym artykule podjęto próbę oceny, czy skonfrontowanie studentów z treścią pełnometrażowego filmu dokumentalnego o jąkanii (*When I stutter – „Czasami się jąkam”*) może wpłynąć na zmianę percepcji tego zjawiska wśród respondentów, a przede wszystkim na zmianę postaw społecznych wobec jąkania i na zmianę stereotypowego postrzegania osób jąkających się. Badania metodą sondażu diagnostycznego przeprowadzono na grupie 158 studentów z dwóch polskich uczelni (Uniwersytet Rzeszowski i Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach). Ankietowani wypełnili kwestionariusze przed projekcją filmu i po niej. Wyniki przeprowadzonych analiz jednoznacznie pokazały zmianę postaw wobec osób jąkających się. Respondenci przed wydarzeniem uznawali, że istnieją liczne ograniczenia w wykonywaniu wielu zawodów (głównie logopedy, nauczyciela i aktora), po spotkaniu zmienili zdanie na ten temat – większość nie widziała już żadnych ograniczeń. Przed projekcją 2/3 ankietowanych uznało jąkających się za nerwowych, nieśmiałych i załkniionych, po obejrzeniu filmu dominowały opinie, że są oni przede wszystkim odważni i wrażliwi. W ankiecie PRE respondenci sugerowali, że jąkający się powinni wkładać więcej wysiłku w pracę nad swoją mową, po projekcji takich sugestii było zdecydowanie mniej, a dominowały stwierdzenia o akceptacji i pochwałach.

Wszyscy uczestnicy spotkań podkreślali potrzebę upowszechniania filmów oraz organizowania wydarzeń przybliżających problemy osób zmagających się z jakimikolwiek ograniczeniami. Wyniki badań (zarówno tych zaprezentowanych w artykule, jak i innych dostępnych w literaturze przedmiotu) pozwalają wysnuć tezę, że film – jako medium ogólnodostępne i stosunkowo łatwe w odbiorze – może odgrywać znaczącą rolę dla zmiany postaw wobec osób zmagających się z różnymi zaburzeniami. Nie tylko zatem można, ale wręcz trzeba go wykorzystywać dla podniesienia wiedzy społeczeństwa o różnych zaburzeniach, chorobach, niedyspozycjach.

Słowa kluczowe: jąkanie, filmy, sondaż, kształtowanie postaw społecznych, świadomość społeczna, postawy wobec jąkania

Jąka się ok. 1% osób dorosłych i ok. 5% dzieci w wieku przedszkolnym (Seery, Yairi, 2011). Jest to zatem niezbyt częste zaburzenie mowy. Jednocześnie dotyczy ono osób żyjących w różnych wiekach i we wszystkich warstwach społecznych, stanowi zatem zaburzenie stale obecne w historii ludzkości (Van Riper, 1982). Jego etiologia jest złożona i nie do końca

poznana. Do uwarunkowań jąkania się zaliczono: czynniki neurofizjologiczne, w tym genetyczne, czynniki lingwistyczne oraz psychologiczne (emocjonalne) i środowiskowe (Yairi, Ambrose, 2020). Dla osoby z tym zaburzeniem mowy jąkanie się jest źródłem stresu, prowadzi do nasilania obaw przed oceną i do unikania interakcji społecznych. Jąkający się często są też odbierani przez pryzmat zaburzenia jako osoby ciche, lękliwe, nieufne, introwertyczne, nerwowe, a nawet mniej inteligentne. Zwłaszcza dzieci doświadczają wielu przykrości ze strony rówieśników z uwagi na sposób komunikowania się. Są przedrzeźniane, wyśmiewane, żartuje się z ich odmienności oraz utrudnień w komunikowaniu się i używa stygmatyzujących określeń. Marilyn Langevin (2015) zwraca uwagę na to, że osoby jąkające się spotykają się z postawami nietolerancji i doświadczają mobbingu.

Badania prowadzone w ramach The International Project on Attitudes Toward Human Attributes (IPATHA) wskazują, że poziom wiedzy w społeczeństwie na temat jąkania się nie jest zbyt wysoki (St. Louis, 2015). Osoby jąkające się – zarówno dorośli, jak i dzieci – często doświadczają negatywnych postaw, które wynikają przede wszystkim z braku wiedzy na temat zaburzeń płynności mowy. Potwierdzają to badania z wykorzystaniem wystandaryzowanych narzędzi: *POSHA-S/C – Public Opinion Survey on Human Attributes – Stuttering / Cluttering* (St. Louis, 2011) oraz *POSHA-S-Child* (Weidner, St. Louis, 2014). Stygmatyzacja jąkania się prowadzi do wielu negatywnych konsekwencji, np. obniżenia poczucia własnej wartości i samooceny, izolacji społecznej, pogorszenia relacji interpersonalnych. Co więcej, osoby jąkające się mogą zmagać się z autostygmatyzacją (Boyle, Fearon, 2018). Do potencjalnych przyczyn upowszechniania się stereotypowego obrazu jąkania się i mitów na ten temat przyczyniło się zapewne m.in. portretowanie tego zjawiska w filmach fabularnych (Johnson, 2008), jednak powstające w ostatnich latach filmy dokumentalne (np. liczne produkcje The Stuttering Foundation), w tym dokumentalne filmy pełnometrażowe (takie jak *When I stutter* czy *My beautiful stutter*) mogą przyczynić się do zmiany tego trendu.

W przedstawionym projekcie badawczym podjęto próbę oceny, czy skonfrontowanie studentów z treścią pełnometrażowego filmu dokumentalnego o jąkanii się (*When I stutter – „Czasami się jąkam”*) może wpłynąć na zmianę percepcji tego zjawiska wśród respondentów. Celem autorek niniejszego opracowania jest pokazanie, jak istotną rolę w kształtowaniu postaw społecznych wobec jąkania się ma przekaz medialny, w tym wypadku filmy zarówno fabularne, jak i dokumentalne. Poza tym chodziło o uświadomienie widzom tego, jakie działania mogą podejmować, by popularyzować wiedzę na temat tego zaburzenia mowy, aby osobom jąkającym się żyło się lepiej.

1. Badania dotyczące postaw wobec zaburzeń płynności mowy (jąkania się i giełkotu) wśród dorosłych oraz dzieci i młodzieży

W wypadku jąkania się kluczowe znaczenie ma postawa, i to rozumiana w dwojaki sposób – postawa osoby, która się jąka, do jąkania się jako zjawiska oraz postawa otoczenia w stosunku do osoby jąkającej się. Stefan Nowak definiuje pojęcie postawy następująco: „[...] postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań

o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu” (Nowak, 1973, s. 23). Postawa powinna być rozpatrywana na trzech poziomach w związku z komponentami, jakie się na nią składają:

- afektywny, emocjonalny (*affective*), czyli co czuję, jakie emocje wywołują we mnie dana osoba czy obiekt;
- kognitywny, poznawczy (*cognitive*) – co myślę na dany temat, czyli jakie mam osobiste przekonania;
- behawioralny (*behavioral*) – co w związku z tym robię (Bennett, 2006; Błachnio i in., 2015, s. 89).

Wchodząc w relacje z innymi ludźmi, nabywamy konkretnych przekonań na ich temat. To, w jaki sposób się one kształtują, zależy głównie od wcześniejszych doświadczeń z osobami o podobnych cechach. Jednocześnie, im mniej mamy do czynienia z danym zachowaniem, tym większe mogą być nasze uprzedzenia (por. Zajonc, 1984). Zmiana postaw jest procesem trudnym i długotrwałym. Wiąże się przede wszystkim z koniecznością nabywania wiedzy z danego zakresu i temu służą różne działania podejmowane na rzecz osób jąkających się.

W ramach wspomnianego już wcześniej międzynarodowego projektu badawczego IPATHA realizowanego pod kierunkiem Kennetha O. St. Louisa (West Virginia University) z USA prowadzone są międzykulturowe badania dotyczące postaw społecznych wobec różnych ludzkich atrybutów – głównie jąkania się i gielkotu, w odniesieniu do takich cech jak otyłość, leworęczność czy choroby psychiczne. W projekcie tym wykorzystuje się wystandaryzowane narzędzie diagnostyczne – *POSHA-S*, którego twórcą jest St. Louis. Wśród badań prowadzonych na grupie ponad 18 tys. respondentów w 45 krajach, w 30 językach, znalazło się także sześć projektów realizowanych w Polsce (Błachnio i in., 2015). W pierwszej kolejności badania prowadzone były wśród studentów psychologii, logopedii i pozostałych kierunków, a także w środowisku logopedów. Kolejne dwa projekty badawcze dotyczące postaw przeprowadzono wśród nauczycieli (Węsierska i in., 2015) oraz księży i kleryków (Węsierska i in., 2016). Badania te – zarówno na świecie, jak i w Polsce, koncentrujące się na sondowaniu ludzkich opinii na temat jąkania się – wskazują na to, że postawy są często negatywne i stygmatyzujące. Funkcjonuje wiele mitów i błędnych przekonań na temat osób jąkających się. Osoby te są postrzegane jako powściągliwe, unikające kontaktu, jako te, które nie mogą bądź nie powinny wykonywać niektórych zawodów. Jak można wnioskować, wynika to z faktu, że wiedza na temat jąkania się jest ogólnie niska. Wyższe wyniki w tym zakresie uzyskują jedynie logopedzi i nauczyciele.

Negatywne postawy społeczne wobec jąkania się pociągają za sobą konsekwencje dla funkcjonowania osób z zaburzeniami płynności mowy. Wśród tych konsekwencji wskazać należy obniżenie poczucia własnej wartości i samooceny, izolację społeczną oraz pogorszenie relacji interpersonalnych. Prowadzi to do przeżywania lęku społecznego oraz wpływa na obniżenie komfortu i jakości życia osób jąkających się. Co więcej, przekonania społeczne stają się przekonaniami jednostki na jej temat i w efekcie zaczyna ona postępować zgodnie ze stereotypowymi oczekiwaniami (Boyle, Blood, 2015).

2. Wpływ filmów na postawy wobec jąkania się

Niebagatelny wpływ na społeczną ocenę jąkających się mają także wytwory kultury: literatura piękna, malarstwo czy film. Kinematografia to wynalazek cywilizacyjny i kultowy końca XIX wieku, a więc stosunkowo niedawny. Jak podkreślają badacze zajmujący się problemami z zakresu filmoterapii, na percepcję człowieka w sposób naturalny wpływają ruchome elementy wizualne, ruch bowiem jest „zjawiskiem mocno oddziałującym na wyobraźnię, sama zaś wyobraźnia ma charakter silnie kinetyczny, składając się w znacznej mierze z poruszających się, wzrokowych reprezentacji wszelkich przedmiotów i idei” (Mekhakyán i in., 2018, s. 128). Film ma możliwości najwierniejszego i najbogatszego w informację dokumentowania zdarzeń i opisywania zjawisk, cech i zachowań. Jest dzięki temu narzędziem, które uczy i oddziałuje na wyobraźnię widza.

2.1. Osoby jąkające się jako bohaterowie filmów fabularnych

W światowej kinematografii osoby jąkające się pojawiły się w latach 20. XIX wieku. Pierwszym filmem, w którym występuje bohater z tą przypadłością, jest produkcja USA *Ach te dziewczęta* w reżyserii Freda C. Newmeyera i Sama Taylora z 1924 roku. Osobą tą jest Harold, praktykant w sklepie krawieckim. Film jest klasyczną komedią romantyczną, dlatego bohater budzi sympatię widzów, a jąkanie się pokazane jest jako cecha dopełniająca nieśmiałości Harolda wobec kobiet. W 1932 roku, czyli w tzw. erze *Pre-Code*¹, na ekrany wszedł film *Dziwolągi* w reżyserii Toda Browninga. To amerykańska produkcja klasyfikowana jako horror. Akcja rozgrywa się w cyrku i budzi całkiem inne emocje niż wcześniej wspomniana komedia. Film wytwórni Metro-Goldwyn-Mayer nie był jednak typowym horrorem, bo – jak zauważają nawet krytycy – więcej w nim humoru (czarnego), groteski, a nawet kryminału. Tytułowymi dziwolągami nazywane są osoby pokrzywdzone przez los z uwagi na różne zaburzenia. To też sprawia, że wszyscy pracują w cyrku. Obok człowieka bez rąk i nóg czy bliźniaków syjamskich znalazł się także jąkający się. I choć nie jest on postacią pierwszoplanową, jego rola okazuje się bardzo wymowna. Przedstawiono go w bardzo niekorzystnym świetle, co może mieć znaczenie dla percepcji osób z zaburzeniami płynności mowy przez widzów.

Kolejne filmy powstające na przestrzeni wielu lat nie zmieniają tego obrazu. Jąkający się są zwykle przedstawiani jako osoby słabe, chore, a często zaburzenie to ściśle związane jest z depresją bądź nawet chorobą psychiczną. Dobrym na to przykładem jest bohater filmu *Lot nad kukułczym gniazdem* z 1975 roku w reżyserii Miloša Formana. Mimo że postać jąkająca się jest drugoplanowa, film ten wprowadził ogromne zamieszanie, sugerował bowiem, że jąkania się, a tym samym osób jąkających się, należy się obawiać. Poza tym obraz ten mógł zapaść widzom w pamięć, bo film był bardzo popularny, uzyskał wiele nagród filmowych².

¹ *Pre-Code Hollywood* – termin odnoszący się do krótkiego okresu (1929–1934) w amerykańskim przemyśle filmowym przed egzekwowaniem Kodeksu Haysa dotyczącego dopuszczalności określonych scen w filmach.

² Otrzymał m.in. 5 Oscarów przy 9 nominacjach (1976), 6 Złotych Globów (1976).

W następnych latach utrzymywała się tendencja do pejoratywnego przedstawiania osób doświadczających trudnień w płynnym komunikowaniu się. *Rybka zwana Wandą* to brytyjski, fabularny film komediowy z 1988 roku w reżyserii Charlesa Crichtona, nakręcony na podstawie scenariusza Johna Cleese'a, znanego z grupy Monty Pythona. Jeden z bohaterów bardzo się jąka i przez to spotyka się ze skrajnie negatywnymi postawami społecznymi. Rola ta, którą przyjął Michael Palin, spotkała się z niechęcią ze strony środowiska osób jąkających się. Aktor był tym zaskoczony, zwłaszcza że zagadnienie jąkania się dotyczyło bliskiej mu osoby – jego ojca. Ostatecznie rola ta była dla niego początkiem zaangażowania się w pracę na rzecz osób z podobnymi zaburzeniami. Działający od 1993 roku ośrodek terapii jąkania się w Londynie przyjął nazwę Michael Palin Center for Stammering Children³, a aktor stał się jego ambasadorem.

Kolejny film, o którym należy wspomnieć, to *Mój kuzyn Vinnie* – amerykańska komedia z 1992 roku w reżyserii Jonathana Lynna. Tu także jąkanie się traktowane jest jako atrybut, z którego należy się śmiać. Jeszcze inny obraz z tego okresu, w którym osoba jąkająca się ma cechy mogące świadczyć o tym, że takich ludzi należy się obawiać, to kryminał w reżyserii Gregory'ego Hoblita *Lęk pierwotny* z 1996 roku. Jąkający się bohater jest podejrzany o morderstwo, a linia obrony opiera się na kreowaniu jego wizerunku jako osoby o niższych walorach intelektualnych.

Do filmów, w których osoba jąkająca się jest główną postacią, zaliczyć należy także następujące produkcje: *Open all hours (24 godziny na dobę)* (1973–1985 [spisane z filmweb]), *Ja, Klaudiusz* (1976), *Buddy boy* (1999), *Mały Liam* (2000), *Kobieta w błękitnej wodzie* (2006), *Życiowa debata* (2007), *Blask tęczy* (2009) oraz *Miód* (2010). Z kolei produkcje, w których osoba z zaburzeniami płynności mowy nie jest kluczowym, ale jednak jednym z ważniejszych bohaterów, to m.in.: *Edi* (2002), *Wszystko zostaje w rodzinie* (2005), *Wspólna chata* (2012) czy *Amerykańska sielanka* (2016). Odnotować ponadto trzeba tytuły, w których osoba z jąkaniem się jest postacią epizodyczną, np. *Rób, co należy* (1989), *Zakochany Szekspir* (1998), *Pearl Harbour* (2001), *Żony ze Stepford* (2004) czy *Gwiazdne wojny: Ostatni Jedi* (2017).

Przez wiele lat jąkanie się było przedstawiane jako coś, czego należy się bać, z czego można się śmiać, co dobrze jest przedrzeźniać, bądź wręcz jako coś strasznego, co wiąże się z obciążeniami najprawdopodobniej psychicznymi. Zmiana w kreowaniu krzywdzącego wizerunku osób jąkających się zaszła stosunkowo niedawno. Zawdzięczamy ją filmowi z 2010 roku w reżyserii Toma Hoopera *Jak zostać królem*. To historia o królu Jerzym VI, który był osobą jąkającą się. Duże znaczenie ma tu też postać logopedy Lionela Logue'a i jego podejścia do pracy z podopiecznym. Co ciekawe, scenarzysta filmu David Seidler jest także osobą z jąkaniem się, co pomogło mu w budowaniu postaci zarówno króla, jak i terapeuty. Film ten wreszcie inaczej pokazuje sytuację osób jąkających się. Zmienia się dość stereotypowe postrzeganie tego zaburzenia mowy – przedstawione jest bowiem jako cecha, którą da się zaakceptować, a wręcz potraktować jako dar⁴.

³ Por. MPC: <https://michaelpalincenreforstammering.org>; data dostępu: 12.08.2021.

⁴ Oczywiście, przedstawione tu tytuły nie wyczerpują repertuaru wszystkich produkcji filmowych, w których wystąpiły osoby jąkające się. Są jednak – w przekonaniu autorek – wystarczającą ilustracją sposobów portretowania tego zaburzenia w filmie.

2.2. Filmy dokumentalne o jąkanii się

Oprócz filmów fabularnych powstało też wiele filmów dokumentalnych o jąkanii się. Organizacja The Stuttering Foundation⁵ – mająca siedemdziesięcioletni dorobek w pomaganiu osobom jąkającym się – od lat przygotowuje filmy o tej problematyce. Wiele z nich dostępnych jest także w języku polskim⁶. Ich rola to popularyzowanie wiedzy o jąkanii się – dokumenty pokazują, na czym polega zaburzenie, co przeżywa osoba jąkająca się, jak reagować i czy reagować. Wśród najważniejszych produkcji należy wymienić:

- „Mamy głos” (*We have a voice*),
- „Jąkanie się – dzieci dzieciom” (*Stuttering: For kids by kids*),
- „Jąkanie się – dzieci dzieciom. Wszyscy dorośliśmy” (*Stuttering: For kids by kids. All grown up*).

Kolejny znakomity film dokumentalny – „Poczekaj, poczekaj jeszcze nie skończyłem” (*Wait, wait I'm not finished yet*) powstał dzięki wcześniej wspomnianemu ośrodkowi terapii jąkania się z Londynu. W filmie zawarto dużo rzetelnej wiedzy na temat jąkania się i ważny przekaz, że o tym zaburzeniu trzeba otwarcie rozmawiać, a nie traktować go jak tematu tabu. W materiale można usłyszeć dziecięce opinie na temat jąkania się i sposobów radzenia sobie z nim. Zachwyca akceptacja wszelkich odmienności przez młodych, a dzięki temu, że nie czują się oni gorsi, uczą świat, czym jest jąkanie się i jak ważne jest kształtowanie właściwych postaw wobec tego zaburzenia mowy. Ważny przekaz na temat jąkania się płynnie także z edukacyjnej belgijskiej kreskówki pt. „Jąkanie się”⁷. Zawarto w niej najistotniejsze informacje na temat zjawiska – czym jest to zaburzenie, skąd się bierze, dlaczego ludzie się jąkają, co sprawia, że jąkają się bardziej bądź mniej i co wówczas robić.

Podkreślić należy, że bogaty materiał filmowy poświęcony jąkanii się jest dostępny dzięki działaniom śląskiego ośrodka logopedycznego, który słynie z zajmowania się tą problematyką. Ważnym wydarzeniem organizowanym od wielu już lat na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach jest Międzynarodowa Konferencja Logopedyczna „Zaburzenia płynności mowy – teoria i praktyka”⁸. Do tradycji należy nagrywanie – podczas konferencji – filmów z udziałem osób zarówno z Polski, jak i z zagranicy, które zajmują się zaburzeniami płynności mowy. Wśród prelegentów często są osoby, które same doświadczyły jąkania się⁹. W tym miejscu trzeba jeszcze wspomnieć o otwartym panelu dyskusyjnym zatytułowanym: „Zmiana postaw wobec jąkania”, który odbył się 22 czerwca 2017 roku w Centrum Informacji Naukowej i Bibliotece Akademickiej w Katowicach. Podczas tego spotkania nagrano film pt. *Świat, który rozumie jąkanie*.

⁵ Por. The Stuttering Foundation: <https://www.stutteringhelp.org/>; data dostępu: 12.08.2021.

⁶ Warto zaznaczyć, że dostępne w Polsce filmy dokumentalne o jąkanii się są wyłącznie produkcjami obcymi. Dotychczas nie powstały polskie filmy dokumentalne o osobach zmagających się z niepłynnością mowy. Dostępne są jedynie nagrania rozmów panelowych i dyskusji.

⁷ Wszystkie wymienione filmy dokumentalne są dostępne na stronie LOGOLab: www.logolab.edu.pl; data dostępu: 12.08.2021.

⁸ Por. ZPM: <https://www.konferencja-zpm.edu.pl>; data dostępu: 12.08.2021.

⁹ Wszystkie filmy nagrane podczas tego wydarzenia pozostają w otwartym dostępie, a także na stronie LOGOLab: www.logolab.edu.pl; data dostępu: 12.08.2021.

Wszystkie dotychczas wymienione filmy dokumentalne dostępne są na stronie projektu „LOGOLab – Dialog bez barier”¹⁰. Jest ona jedyną w Polsce bazą, w której zebrano rzetelną i aktualną wiedzę w formie różnorodnych materiałów o jąkanii się oraz na temat metod interwencji logopedycznej, a także na temat dostępnych form pomocy pozainstytucjonalnej (grupy wsparcia). Bogata oferta filmów dokumentalnych na temat jąkania się powstaje także w ramach działań w projekcie. Należy podkreślić, że jego celem jest podniesienie standardów opieki logopedycznej w jąkanii się, by w konsekwencji możliwa była poprawa jakości życia osób z utrwalonym jąkanii się. Odbiorcami działań w ramach LOGOLab są: logopedzi i studenci logopedii, inni specjaliści, rodzice dzieci jąkających się, osoby jąkające się i liderzy ruchu samopomocy oraz ogół społeczeństwa. Partnerami w projekcie są: Uniwersytet Śląski w Katowicach, Fundacja Wiedzy i Dialogu Społecznego Agere Aude oraz Norweski Uniwersytet Arktyczny w Tromsø (The Arctic University of Norway). Grupa wolontariuszy LOGOLab organizuje liczne warsztaty dla osób jąkających się i ich rodzin. Z takich spotkań także powstają zapisy filmowe dostępne na stronie projektu.

W ostatnim czasie (2021) ukazał się pełnometrażowy film „Moje piękne jąkanie się” (*My beautiful stutter*¹¹) w reżyserii Ryana Gielena o młodych ludziach jąkających się, którzy przechodzili różne terapie z różnym skutkiem. Ich nastawienie do jąkania się ulega jednak zmianie dzięki obozowi, na którym nie ćwiczą płynności mowy, lecz są aktywni w rozmaity sposób i dzięki temu odkrywają, że jąkanie się nie jest czymś złym, że stanowi część ich samych i że trzeba je zaakceptować, by żyć pełnią życia.

2.3. *When I stutter* jako przedmiot badań

Filmem bardzo ważnym – również z uwagi na podjęte przez nas badania – jest dokument produkcji USA, w reżyserii Johna Gomeza „Kiedy się jąkam” (*When I stutter*¹²). Prezentuje on fenomen jąkania się w sposób rzetelny, obiektywny i wielowymiarowy. Zawiera tzw. winiety edukacyjne, które dostarczają aktualnej, zweryfikowanej naukowo wiedzy na temat jąkania się. Poza tym występujące w filmie osoby jąkające się to przedstawiciele różnych grup społecznych, np. pracownik fizyczny, księgowy, tancerka, aktorzy, ale też naukowcy, a także logopedzi – w tym wybitni przedstawiciele dyscypliny: Barry Guitar, Scott Palasik, Dale Williams. Ich relacje na temat doświadczeń związanych ze swoim sposobem mówienia są poruszające. Pokazują też, że najczęściej nie mamy pojęcia, co takie osoby przeżywają i jak ważna jest postawa tych, z którymi wchodzi w relacje. W filmie pada wiele ważnych słów, które pomagają dowiedzieć się więcej na temat samego zaburzenia płynności mowy, a także doświadczeń i emocji osób, których ten problem dotyczy. Uwagę zwracają wypowiedzi osób, które przez całe życie się jąkają, np.:

- *Jąkanie się wzmacnia to, co czujesz.*
- *Zacząłem jeździć na motocyklu, bo poczucie izolacji było kojące.*
- *Myślenie, że jestem opóźniony, że czegoś nie rozumiem jest bolesne.*
- *Skutki jąkania się, to, że przez jąkanie się ktoś chce cię skrzywdzić, zostają na całe życie.*

¹⁰ LOGOLab: www.logolab.edu.pl; data dostępu: 12.08.2021.

¹¹ Nie ma jeszcze wersji polskojęzycznej.

¹² Por. *When I stutter*: www.whenistutter.org; data dostępu: 12.08.2021.

- *Chciałem mieć coś bardziej oczywistego, jak na przykład amputowana ręka.*
- *Cały czas jest obawa, lęk...*

Wypowiedzi te uświadamiają także, z jak wieloma negatywnymi postawami osoby jąkające się muszą się na co dzień mierzyć. Akcja filmu toczy się wielotorowo – oprócz wypowiedzi różnych bohaterów widz poznaje młodego mężczyznę, który uczestniczy w terapii jąkania się. Co ważne, prowadzi ją terapeutka, która sama ma osobiste doświadczenia w tym zakresie. Relacja, którą ten młody człowiek tworzy z logopedą, i postępy, jakie czyni, mogą być cennym źródłem refleksji dla widzów – czym tak naprawdę jest sukces w terapii jąkania się.

Ten wielokrotnie nagradzany film miał projekcje na całym świecie, jako że jest bardzo ważnym materiałem edukacyjnym. Wśród ponad 100 takich pokazów 21 odbyło się także w Polsce. Ich inicjatorką była Katarzyna Węsierska, założycielka Centrum Logopedycznego w Katowicach. Zestawienie tych wydarzeń prezentuje tabela 1.

Tabela 1
Bezpłatne pokazy filmu „When I stutter” w Polsce

Lp.	Data	Miejsce
1.	1.06.2019	Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka – CINIbA, Katowice
2.	8.06.2019	Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka – CINIbA, Katowice
3.	14.09.2019	Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II, Lublin
4.	18.10.2019	Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka – CINIbA, Katowice
5.	19.10.2019	Hotel Novotel, Warszawa
6.	23.11.2019	Wrocławskie Centrum Rozwoju Społecznego, Wrocław
7.	23.11.2019	Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń
8.	30.11.2019	Uniwersytet w Białymstoku, Białystok
9.	31.11.2019	Poradnia Niepubliczna „Rozwiń skrzydła”, Białystok
10.	5.12.2019	Poradnia Niepubliczna „Rozwiń skrzydła”, Białystok
11.	14.12.2019	Akademia im. Frycza Modrzewskiego w Krakowie, Kraków
12.	17.01.2020	Uniwersytet Łódzki, Łódź
13.	8.01.2020	Uniwersytet Gdański, Gdańsk
14.	24.01.2020	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Elblągu, Elbląg
15.	27.01.2020	Uniwersytet Warszawski, Warszawa
16.	31.01.2020	Uniwersytet Gdański, Gdańsk
17.	16.02.2020	Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań
18.	4.03.2020	Powiatowe Centrum Kultury i Sztuki im. Marii Konopnickiej w Ciechanowie, Ciechanów
19.	22.10.2020	Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Lublinie, Lublin
20.	18.03.2021	Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego, Skierniewice (wydarzenie online)
21.	7.05.2021	Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów (wydarzenie online)

Źródło: opracowanie własne – stan na 7.05.2021.

Polska premiera filmu miała miejsce 1 czerwca 2019 roku w Centrum Informacji Naukowej i Bibliotece Akademickiej (CINiBA) w Katowicach. Projekcja uświetniła konferencję studencką „Logopedia młodych” zorganizowaną przez Koło Naukowe Młodych Logopedów z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego¹³, Fundację Wiedzy i Dialogu Społecznego „Agere Aude” oraz gospodarza wydarzenia – CINiB-ę. Z kolei tydzień później (8.06.2019) podczas konferencji „Dialog bez barier. Skuteczna komunikacja w kontekście EBP – praktyki opartej na dowodach” oprócz projekcji filmu odbył się także panel dyskusyjny, w którym udział wzięli twórcy dokumentu – reżyser John Gomez. Było to ważne wydarzenie zarówno dla osób, które obejrzały film, jak i dla niego, gdyż dokument wywołał wśród widzów ożywione reakcje.

W 2019 roku projekcja filmu, połączona z panelem dyskusyjnym, odbyła się 11 razy w siedmiu miastach w Polsce. W kolejnym roku film wyświetlono w innych ośmiu ośrodkach, w tym dwukrotnie na Uniwersytecie Gdańskim. W roku 2021 organizowanie wydarzeń połączonych z projekcją filmu stało się utrudnione z uwagi na pandemię. Mimo to w dwóch ośrodkach akademickich (Skierniewice i Rzeszów) zorganizowano je, korzystając z formuły online. To też miejsca, gdzie przeprowadzono prezentowane badania.

3. Badania własne

3.1. Metodologia badań

Grupę badawczą stanowili uczestnicy spotkań online odbywających się wiosną 2021 roku na dwóch polskich uczelniach: Państwowej Uczelni im. Stefana Batorego w Skierniewicach (PUSB – 18.03.2021 r.) oraz Uniwersytecie Rzeszowskim (UR – 7.05.2021 r.). Głównym punktem obu spotkań była projekcja filmu *When I stutter*, którą poprzedził wykład wprowadzający, wygłoszony przez Katarzynę Węsierską, poświęcony wpływowi filmów na kształtowanie postaw wobec jąkania się. Z kolei po projekcji miała miejsce dyskusja¹⁴. W obu spotkaniach wzięli udział głównie studenci: w Skierniewicach – studenci studiów licencjackich i magisterskich kierunku pedagogika, a w Rzeszowie – słuchacze studiów podyplomowych z zakresu logopedii i neurologopedii. Grono uczestników obu spotkań liczyło blisko 200 osób.

Badania metodą sondażu diagnostycznego przeprowadzono online, wykorzystując formularze *FORMS*. Zastosowaną techniką była ankieta, a narzędziami kwestionariusze – PRE,

¹³ Instytut Języka Polskiego im. Ireny Bajerowej, Uniwersytet Śląski w Katowicach (IJP UŚ).

¹⁴ W Rzeszowie po spotkaniu odbył się panel dyskusyjny, który prowadziła Katarzyna Węsierska, a udział w nim wzięli: Grzegorz Chmielewski, neurologopeda, psycholog, prezes Fundacji „Powiemy to” (Lublin), Robert Dorczak, aktywista ruchu samopomocy (Kraków, Uniwersytet Jagielloński), Zdzisław Gładosz, prezes Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Osób Jąkających się „Ostoja” (Lublin), Katarzyna Macios, aktywistka ruchu samopomocy (Kielce), Izabela Michta, aktywistka ruchu samopomocy (Katowice LOGOLab) oraz Bogusław Pietrus, aktywista ruchu samopomocy (Kraków, Fundacja Rozwoju Gospodarczo-Społecznego „Frogos”). Film z tego spotkania jest dostępny na stronie LOGOLab <https://www.logolab.edu.pl/nauczyciele/materialy-i-multimedia/materialy-audiowizualne/>; data dostępu: 16.08.2021. Z kolei w Skierniewicach wydarzenie miało bardziej kameralny charakter – na pytania studentów odpowiadały Katarzyna Węsierska oraz Izabela Michta.

które uczestnicy wypełnili przed seansem filmowym, oraz POST, o których wypełnienie poproszono respondentów już po obejrzeniu filmu. Wzory obydwu ankiet zamieszczono w Aneksie. Wypełnienie formularzy było dobrowolne. W sumie obydwu kwestionariusze odesłało 158 osób. Ankietę przed spotkaniem wypełniły 104 osoby (UR – $n = 66$; PUBS – $n = 38$), a po spotkaniu już tylko – 54 osoby (UR – $n = 30$; PUBS – $n = 24$).

W obu badaniach zdecydowaną przewagę stanowiły kobiety (nieco ponad 93% w ankiecie PRE i 94,5% w ankiecie POST). Za to liczba osób mieszkających w mieście i na wsi była wyrównana (odpowiednio: 47% i 53% w ankiecie PRE oraz po 50% w ankiecie POST). W kwestionariuszu wypełnianym przed spotkaniem 95 osób (91,5%) deklarowało, że miało już kontakt z osobą jąkającą się, a tylko 9 osób (8,5%) stwierdziło, że nigdy nie zdarzyło im się rozmawiać z kimś, kto ma zaburzenia płynności mowy. W ankiecie odesłanej po obu sesjach proporcje te wyniosły odpowiednio 47 osób (87%) i 7 osób (13%).

3.2. Cele szczegółowe badań

Celem nadrzędnym badania było sprawdzenie, czy filmy (w tym produkcje dokumentalne) mają wpływ na społeczne postrzeganie osób jąkających się. Aby zrealizować cel nadrzędny, postawiono pytania szczegółowe:

- Czy ankietowani znają filmy, w których występują osoby jąkające się?
- Czy ankietowani znają osoby publiczne z zaburzeniami płynności mowy?
- W jakim stopniu zmieniły się poglądy respondentów na cechy osobowościowe osób jąkających się po obejrzeniu filmu *When I stutter* i udziale w panelu dyskusyjnym z osobami jąkającymi się?
- W jakim stopniu zmieniły się poglądy respondentów na możliwości zawodowe osób jąkających się po obejrzeniu filmu *When I stutter* i udziale w panelu dyskusyjnym z osobami jąkającymi się?
- Czy ankietowani wiedzą, jakie zachowania są pomocne w kontaktach z osobami jąkającymi się? Jak zmieniła się ta wiedza po projekcji filmu?
- W jakim stopniu czynniki socjodemograficzne mają wpływ na wyniki ankiety (badano wpływ płci i miejsca zamieszkania: miasto oraz wieś).
- Czy, zdaniem ankietowanych, filmy mogą kształtować postawy wobec jąkania się?
- Jaka jest rola spotkań tego typu, jak w Skierniewicach i Rzeszowie, dla kształtowania postaw wobec jąkania się?

3.3. Filmy fabularne i osoby znane, które mogą kształtować postawy, emocje i działania

W ankiecie poprzedzającej projekcję filmu *When I stutter* respondenci byli pytani o to, czy znają jakiś film, w którym występują osoby jąkające się. Niemal 1/4 (24%) ankietowanych (25 osób) przywołała film *Jak zostać królem* z Colinem Firthem w roli głównej. Inne produkcje były wskazywane najwyżej przez dwie–trzy osoby – pojawiły się tu seriale telewizyjne: *Brzydula* (ochroniarz pan Władek), *Klan* (Maciuś – chłopiec z zespołem Downa), a także seria filmów animowanych z wytwórni Warner Bros pt. *Zwariowane melodie* (oprócz m.in. królika Bugsa i kaczora Daffy'ego występował tam prosiaczek Porky, który się jąkał). Dwie osoby wymieniły film *Harry Potter i kamień filozoficzny* (jąkał się nauczyciel obrony przed czarną magią Kwiryniusz Quirrell). Na każdy z następujących

tytułów wskazała jedna osoba: *Galimatias, czyli kogiel-mogiel 2* (reporter z gazety „Nowa Wieś”, grany przez Zbigniewa Buczkowskiego), *Lęk pierwotny* (reż. Gregory Hoblit; jąka się chłopak Aaron Stampler niesłusznie oskarżony o zabójstwo), *Szczur* (reż. Jan Łomnicki; jąkał się jeden z mieszkańców podziemi dworca o pseudonimie Pinky), *Jąkała* (reż. Benjamin Cleary), *When I stutter*. Ponadto dwóch respondentów wspomniało raczej aktora niż konkretne filmy (z Rowanem Atkinsonem).

Aż 67 osób (ponad 64%) nie potrafiło wskazać żadnego obrazu albo wpisywało komentarze typu: *Nic mi nie przychodzi do głowy...; Pewnie oglądałam, ale żaden tytuł nie przychodzi mi do głowy; Kojarzę historię niepełnosprawnego intelektualnie i jąkającego się ojca, który samotnie wychowuje córeczkę, jednakże tytułu niestety nie pamiętam*¹⁵.

Bardziej zróżnicowane odpowiedzi pojawiły się na pytanie o znane osoby jąkające się (68,3% zna takie osoby, ale blisko 1/3 (31,7%) nie potrafiła nikogo wskazać). W sumie przywołano tu aż 16 nazwisk. Najczęściej wymienianą osobą był Jerzy Owskiak (37 wskazań), dość częstą – Łukasz Golec (14). Sześciu respondentów wymieniło Adama Michnika, po czterech – Janusza Korwin-Mikkego oraz Rowana Atkinsona, dwóch Czesława Mozila. Po jednym wskazaniu otrzymali: Joe Biden, Bruce Willis, Donald Tusk, Andrzej Gołota, Marlin Monroe, Michał Bąkiewicz, Jerzy VI i Jacek Kuroń. Uzyskane dane zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2

Wykaz osób wskazanych przez ankietowanych jako jąkające się

Lp.	Osoba wskazana jako jąkająca się	Liczba wskazań	Ankietowani [%]	Uwagi
1	2	3	4	5
1.	Nie znam takiej osoby	33	32	
2.	Jerzy Owskiak	39	37	dziennikarz radiowy i telewizyjny, działacz charytatywny, założyciel i prezes Fundacji Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy; jąkał się od dzieciństwa; dziś uznawany jest za osobę, która przezwyciężyła jąkanie się
3.	Łukasz Golec	16	15,5	polski wokalista i muzyk, jeden z liderów grupy Golec uOrkiestra; jąkał się od dzieciństwa; dziś uznawany jest za osobę, która przezwyciężyła jąkanie się
4.	Adam Michnik	9	8,5	historyk, publicysta, pisarz i działacz polityczny, od 1989 r. redaktor naczelny „Gazety Wyborczej”; jąkał się od młodości
5.	Rowan Atkinson	7	6,7	brytyjski aktor, komik i scenarzysta, wykreował postać Jasia Fasoli, jako dziecko jąkał się, ale przezwyciężył ten problem, choć jeszcze przez wiele lat miał pewne trudności z wymową
6.	Janusz Korwin-Mikke	5	4,8	polski polityk i publicysta, założyciel kilku partii politycznych, autor kontrowersyjnych reportaży prasowych; mówi szybko i niezbyt wyraźnie, ale nie jąka się

¹⁵ Prawdopodobnie chodzi o film *I am Sam* (w polskiej wersji językowej *Sam*) w reż. Jessie Nelson.

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

1	2	3	4	5
7.	Joe Biden	5	4,8	od 20 stycznia 2021 r. prezydent USA; otwarcie przyznaje się do tego, że jąkał się w dzieciństwie
8.	Czesław Mozil	2	1,9	osobowość telewizyjna; kompozytor i autor tekstów, muzyk akordeonista, lider polsko-duńskiego zespołu Czesław Śpiewa; mieszkający wiele lat w Danii, mówi po polsku z wyraźnymi fonetycznymi wpływami obcymi; mówi bardzo szybko i często się zacina
9.	Bruce Willis	1	0,9	amerykański aktor (gwiazda kina akcji), muzyk i producent filmowy; w dzieciństwie i młodości mocno się jąkał, do dziś zdarzają mu się zaburzenia płynności mowy*
10.	Król Jerzy VI	1	0,9	jako Jerzy VI Windsor w latach 1936–1952 król Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Płn.; jąkał się od dzieciństwa
11.	Marlin Monroe	1	0,9	ikona popkultury; amerykańska aktorka, modelka, piosenkarka; czasami podawana jako przykład osoby, która przezwyciężyła jąkanie się
12.	Michał Bąkiewicz	1	0,9	siatkarz, a później trener siatkarski reprezentacji Polski juniorów; lekko się zacina podczas mówienia
13.	Andrzej Gołota	1	0,9	pięściarz, medalista olimpijski, zawodowy mistrz Ameryki Północnej federacji IBF; jego wymowa jest mało wyraźna, niepełna (zwłaszcza zacinanie na początku wyrazów, co niektórzy łączą z encefalopatią bokserską**)
14.	Jacek Kuroń	1	0,9	historyk; polityk i działacz opozycyjny w PRL; po 1989 r. poseł na sejm, minister, kandydat na prezydenta RP; nie jąkał się, choć miał nietypową barwę głosu
15.	Donald Tusk	1	0,9	polityk i historyk, działacz opozycyjny wobec władz PRL, współzałożyciel Platformy Obywatelskiej; ma wady wymowy, ale się nie jąka
16.	Kuba Wojewódzki	1	0,9	dziennikarz, publicysta, celebryta, osobowość telewizyjna, perkusista, juror w programach rozrywkowych; mówi szybko, ale nie jąka się
17.	Kali	1	0,9	właściwie Marcin Kamil Gutkowski; raper i aktor, współtwórca kolektywu Gania Mafia; liczba niepełności w jego mowie nie przekracza normy

Źródło: opracowanie własne.

* Aktor przyznaje, że lekarstwem na jąkanie się był dla niego zawód i konieczność mówienia z pamięci (Wirtualnedia: <https://www.wirtualnedia.pl/artykul/aktorstwo-lekiem-na-jakanie>; data dostępu: 20.08.2021).** Dlaczego Andrzej Gołota tak dziwnie mówi – Forum SFD (Sportowe Forum Dyskusyjne; data dostępu: 20.08.2021). www.sfd.pl

Warto podkreślić, że ankietowani, próbując sobie przypomnieć nazwiska osób jąkających się, czasem wskazywali je błędnie. Mylili osoby (być może Jacek Kuroń został pomyłony z Adamem Michnikiem) lub za jąkanie się brali sporą liczbę powtórzeń emocjonalnych (Kuba Wojewódzki) czy ogólnie mało wyraźną mowę (Janusz Korwin-Mikke) albo jakąkolwiek wadę artykulacyjną (Donald Tusk).

Jak wiadomo, jąkanie się nie jest elementem, który tak bardzo zwraca uwagę, żeby być zapamiętanym przez wszystkich dookoła. Wprawdzie wśród ankietowanych były osoby wymieniające po kilka nazwisk osób publicznych zmagających się z tym problemem (np.: Łukasz Golec, Janusz Korwin-Mikke, Joe Biden, Rowan Atkinson; u innego respondenta: Rowan Atkinson, Jurek Owsiak, Janusz Korwin-Mikke; u jeszcze innej osoby: Jurek Owsiak, Jerzy VI, Łukasz Golec), ale zadziwiająco dużo respondentów nie było sobie w stanie przypomnieć nikogo takiego. Zastanawiający jest też fakt, że 6–7 na 10 osób nie potrafi wskazać tytułu filmu, w którym takie osoby występują. Widocznie w opinii społecznej wada nie jest w takim stopniu istotna, żeby definiowała czy to osobę, czy film.

3.4. Wyniki porównawcze badań przed projekcją filmu *When I stutter* i po niej

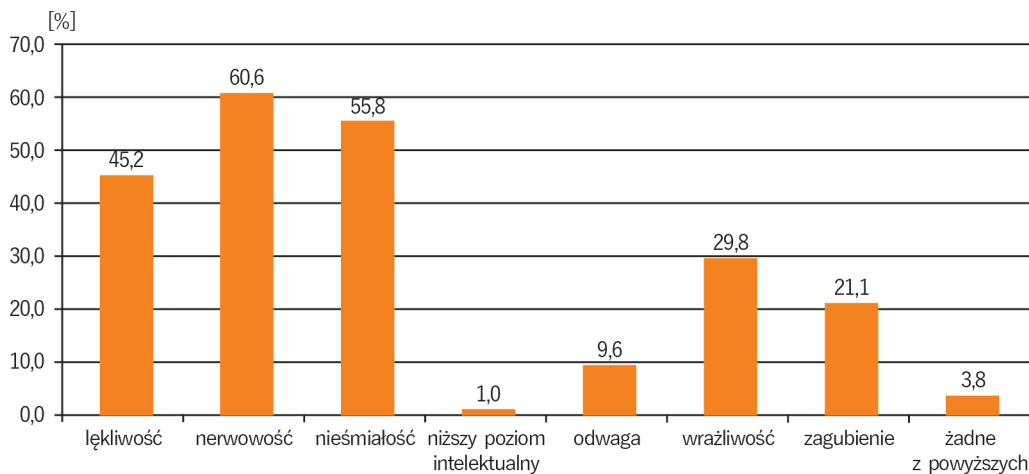
Ankietowanym zadano trzy identyczne pytania przed obejrzeniem filmu i po projekcji. Uzyskane wyniki prowadzą do bardzo istotnych wniosków dotyczących postrzegania osób jąkających się przez te, które nie mają takiego problemu. Przy wszystkich pytaniach ankietowali mogli wskazać po kilka odpowiedzi (1–3), zatem uzyskane wyniki nie sumują się do 100%.

Pierwsze pytanie dotyczyło cech osobowości, które charakteryzują osoby jąkające się. Tylko 4 respondentów nie wskazało żadnej cechy typowej dla osób z zaburzeniami płynności mowy. Najwięcej ankietowanych uznało, że jąkający się są nerwowi (nieco ponad 60%), niewiele mniej – że nieśmiali (blisko 56%), lękliwi (45%). Mniejsza grupa studentów uznała, że są to osoby wrażliwe (30%), ale zagubione (22%). Niemal 10% stwierdziło, że jąkających się cechuje odwaga, a tylko jedna osoba – że mają obniżony poziom intelektualny.

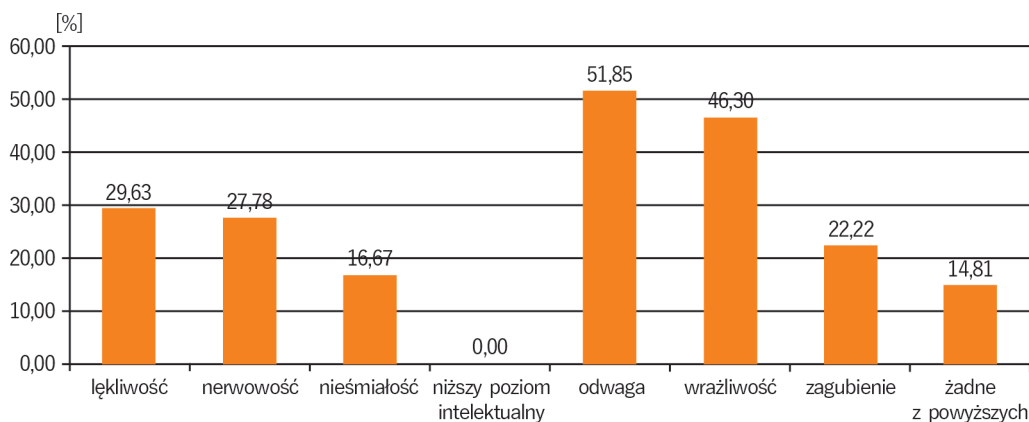
Po obejrzeniu filmu postrzeganie osób z niepełnością mowy zmieniło się. Z 10% do 52% wzrósł odsetek ankietowanych uważających, że osoby jąkające się są odważne, z 30% do 46% – że wrażliwe. Drastycznie spadł odsetek osób sądzących, że zaburzenia płynności mowy wiążą się z nerwowością (z 60% do 28%), nieśmiałością (z 56% do niespełna 17%) oraz lękliwością (z 45% do 30%). Zagubienie pozostało na tym samym poziomie, za to 8 osób stwierdziło, że nie ma cech charakterystycznych dla jąkających się, a nikt nie uznał ich za mających niższy poziom intelektualny. Porównanie wyników sprzed i po projekcji filmu prezentują rysunki 1 i 2.

Kolejne pytanie wiązało się z ograniczeniami zawodowymi osób jąkających się. Ankietowani mogli wskazać odpowiedź, że nie ma w tym zakresie żadnych przeciwwskazań, lub zaznaczyć maksymalnie trzy z dziewięciu zaproponowanych zawodów, których osoba jąkająca się nie powinna wykonywać (w których wykonywaniu wada mogłaby znacząco przeszkadzać).

Także w odniesieniu do tego pytania wyniki uzyskane przed projekcją filmu i po niej znacznie się różniły. W ankiecie PRE blisko 1/4 respondentów (23%) uznała, że zaburzenia płynności mowy nie są żadnym ograniczeniem w wykonywaniu jakiegokolwiek zawodu. W ankiecie POST odsetek osób, które uważają, że nie ma żadnych przeciwwskazań do

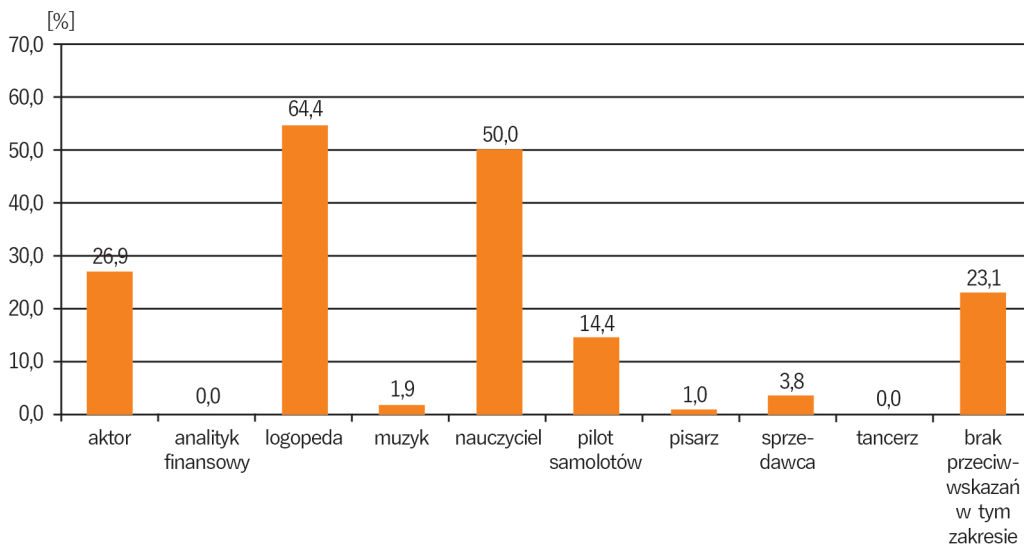
Rysunek 1. Cechy manifestowane przez osoby jąkające się – w opinii ankietowanych. Wyniki ankiety PRE. Źródło: opracowanie własne.

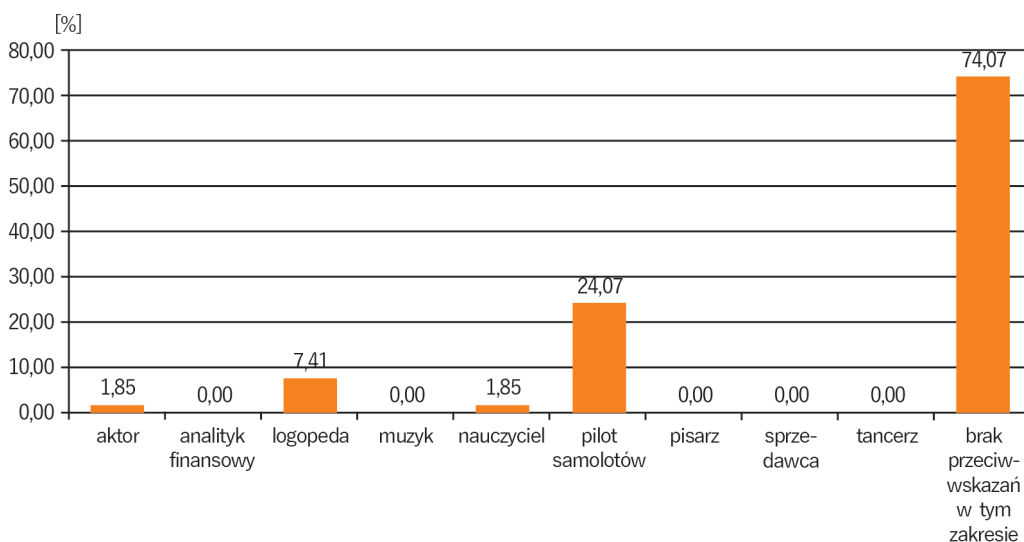
Rysunek 2. Cechy manifestowane przez osoby jąkające się – w opinii ankietowanych. Wyniki ankiety POST. Źródło: opracowanie własne.

wykonywania jakiegokolwiek zawodu przez osoby jąkające się, wzrósł do 74% (to już 3 osoby na 4!). Pierwotnie 65% ankietowanych uznało, że zawód logopedy nie jest przeznaczony dla jąkających się. Po obejrzeniu filmu sądziło tak już tylko 7,5%. Wcześniej połowa ankietowanych nie wyobrażała sobie jąkających się w roli nauczyciela; po spotkaniach uważało tak już tylko 2%. Z 27% do niespełna 2% spadł odsetek osób twierdzących, że jąkający się nie mogą być aktorami. Co ciekawe, wzrósł odsetek osób sądujących, że jąkający się nie może być pilotem samolotu (z 14,5% do 24%).

Ani przed projekcją, ani po niej nikt z ankietowanych nie stwierdził, że osoby z zaburzeniami płynności mowy nie mogłyby wykonywać zawodu tancerza czy analityka finansowego. Po projekcji uznano, że dotyczy to również zawodu muzyka (wcześniej 2% wskazań), pisarza (wcześniej 1%) czy sprzedawcy (wcześniej blisko 4%). Porównanie wyników sprzed i po projekcji prezentują rysunki 3 i 4.

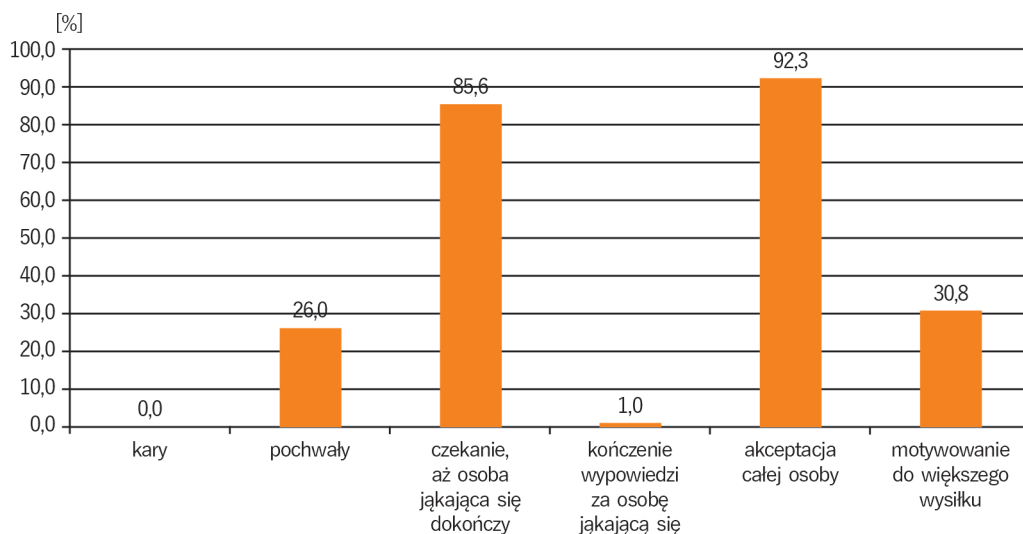
Rysunek 3. Zawody, których nie powinny wykonywać osoby jękające się – w opinii ankietowanych. Wyniki ankiety PRE. Źródło: opracowanie własne.

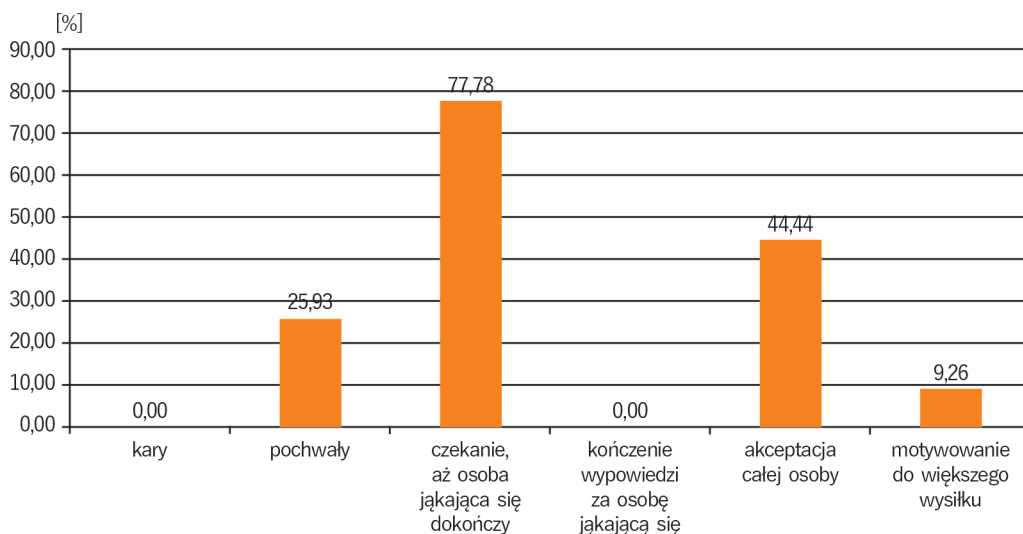
Rysunek 4. Zawody, których nie powinny wykonywać osoby jękające się – w opinii ankietowanych. Wyniki ankiety POST. Źródło: opracowanie własne.

W trzecim pytaniu ankietowani zostali poproszeni o wskazanie elementów najbardziej pomocnych w terapii osób jękających się. Z satysfakcją należy odnotować, że nikt z respondentów w żadnej z ankiet nie wskazał kary jako środka służącego poprawie płynności mowy. Natomiast pochwały wymieniał podobny odsetek ankietowanych przed projekcją (ok. 1/4) i po niej (ok. 1/4). Nieco zaskakuje odsetek odpowiedzi: Akceptacja całej osoby wraz z jej niepłynnością mowy – w ankiecie PRE za pomocną uznało ją 92% ankietowanych, w ankiecie POST tę odpowiedź wskazało już tylko 44% badanych. Podobnie było

z odpowiedzią na pytanie o czekanie, aż osoba jąkająca się dokończy swoją wypowiedź – w ankiecie PRE wskazało ją niespełna 86%, POST – nieco mniej, bo blisko 78%. Motywowanie do włożenia większego wysiłku w pracę nad upłynnianiem swojej mowy w ankiecie PRE wskazało 31% ankietowanych, w ankiecie POST wciąż sporo, ale znacznie mniej – 9%. Porównanie wyników sprzed i po projekcji filmu prezentują rysunki 5 i 6.

Rysunek 5. Elementy pomocne w terapii jąkania się – w opinii ankietowanych. Wyniki ankiety PRE. Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 6. Elementy pomocne w terapii jąkania się – w opinii ankietowanych. Wyniki ankiety POST. Źródło: opracowanie własne.

W ankiecie przeprowadzonej po spotkaniach znalazło się też pytanie otwarte: Co według Pani/Pana jest najważniejsze w terapii jąkania się? W odpowiedziach większości ankietowanych wystąpiło słowo *akceptacja* – używane w różnych kontekstach, w odniesieniu do

różnych osób (wspomniało o niej 60% badanych). Respondenci przede wszystkim powtarzali, że należy nauczyć jąkającą się osobę akceptacji własnej wady, ale zwracali uwagę na to, że *Logopeda staje się przewodnikiem w procesie akceptacji jąkania się* i to on powinien motywować do pracy, ale i do działania, do wzmacniania wiary w siebie: *Pacjent powinien czuć, że jest akceptowany, słuchany, niezależnie od tego, ile czasu mu zajmuje wypowiedź.*

Kilkoro studentów wskazało na inne cechy, które powinien posiadać logopeda-terapeuta: cierpliwość, wytrwałość, umiejętność aktywnego słuchania (*poznanie osoby z jąkaniem się; bycie „oświeconym świadkiem” w terapii*), empatia. Pojedyncze osoby zwracały uwagę na to, że ważne jest holistyczne podejście do podopiecznego, wspieranie go, bycie z nim na dobre i na złe, uświadamianie, że *jąkanie się nie jest niepełnosprawnością*, uwzględnianie indywidualnych potrzeb osoby jąkającej się, *zwrócenie uwagi na aspekt psychologiczny, nienakładanie presji na osobę jąkającą się, nieobiecywanie wyleczenia*. Podkreślano, że ważną jest systematyczność terapii i dobra współpraca między terapeutą i osobą korzystającą z jego pomocy/biorącą udział w terapii.

3.5. Zależność wyników badań od czynników socjodemograficznych

3.5.1. Postawy dotyczące jąkania się a płeć

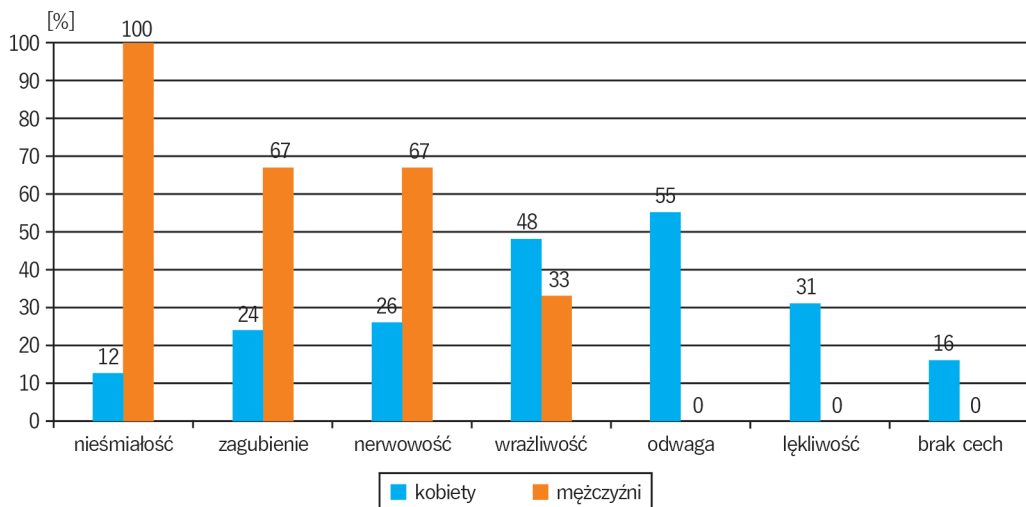
Ponieważ zdecydowaną większość ankietowanych stanowiły kobiety, na temat zależności poglądów na jąkanie się od płci można poczynić tylko bardzo ogólne spostrzeżenia, wymagające potwierdzenia na większej próbie badawczej.

Sprawdzono, jak różnią się poglądy kobiet i mężczyzn na cechy przypisywane osobom jąkającym się. Wypełniający ankietę przed spotkaniem panowie (7 osób) znacząco różnili się w poglądach od pań (97 osób). Więcej mężczyzn uznało jąkających się za nieśmiałych (71% M : 55% K)¹⁶, z kolei więcej kobiet uznało ich za lękliwych (21% M : 45% K) i zagubionych (14% M : 23% K). Równie ciekawie prezentują się wyniki uzyskane po spotkaniu: za nieśmiałych uznali jąkających się wszyscy mężczyźni i tylko 12% kobiet, za zagubionych – aż 67% panów i 24% pań, za nerwowych – 67% studentów i 26% studentek. Za to kobiety wskazywały raczej na wrażliwość (aż 48% wobec 33% panów), odwagę (55% pań i 0% panów) i lękliwość (31% pań i 0% panów). Natomiast 16% pań (i żaden z mężczyzn) uznało, że nie ma cech charakterystycznych dla jąkających się (zob. rys. 7).

Tak dużych różnic między mężczyznami i kobietami nie było w odniesieniu do odpowiedzi na pytanie o ograniczenia zawodowe dotyczące osób jąkających się. Nieco więcej mężczyzn niż kobiet nie widzi ich w zawodzie aktora (43% M : 26% K), z kolei więcej kobiet niż mężczyzn uważa, że nie powinni oni być nauczycielami (43% M : 50% K). W zestawieniu z innymi zawodami rozbieżności są jeszcze mniej znaczące.

Pewne różnice widoczne są z kolei w obrazowaniu poglądów na temat czynników wspomagających terapię. I panie, i panowie podkreślali potrzebę akceptacji (86% M : 93% K) oraz motywacji do wysiłku (tu mocniej panowie: 43% M : 30% K). Kobiety były bardziej niż mężczyźni skłonne do pochwał (14% M : 27% K) i do cierpliwego czekania na dokończenie wypowiedzi osób mówiących niepełnym (43% M : 89% K).

¹⁶ Literę M i K oznaczają odpowiednio mężczyzn i kobiety.

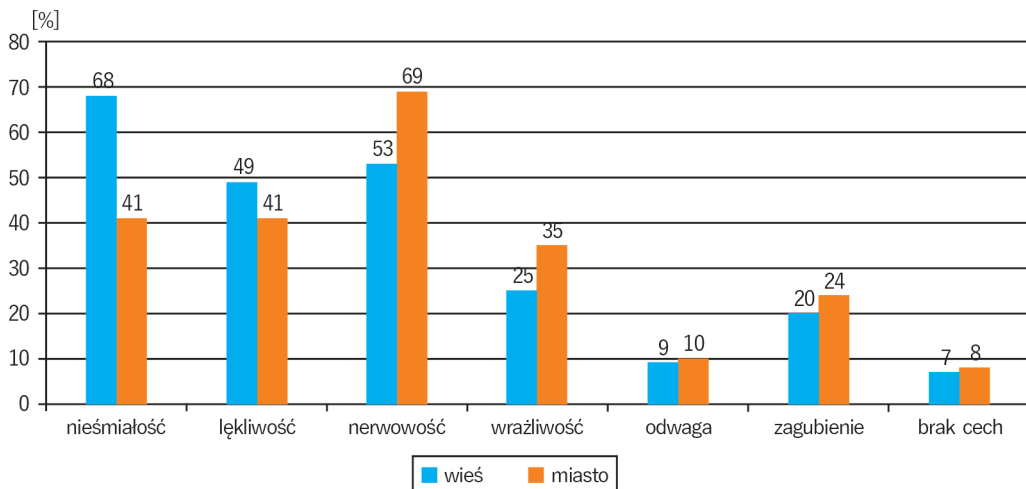

Rysunek 7. Cechy manifestowane przez osoby jąkające się – w opinii ankietowanych, w zależności od płci. Wyniki ankiety POST. Źródło: opracowanie własne.

3.5.2. Postawy dotyczące jąkania się a miejsce zamieszkania

Grupy osób mieszkających na wsi i w mieście były porównywalne, dlatego ten czynnik należy uznać za lepiej zweryfikowany niż zależność od płci.

Badania wykazały, że cechy, które przypisują osobom jąkającym się, mieszkańcy miast i wsi, nie różnią się diametralnie, ale też nie są identyczne. Przed projekcją filmu więcej mieszkańców wsi uważało osoby mówiące nie płynnie za nieśmiałe (69% W : 41% M)¹⁷ i za lękliwe (49% W : 41% M), z kolei więcej zamieszkujących w mieście uważało je za nerwowe (53% W : 69% M) i wrażliwe (25% W : 35% M). Szczegółowe porównanie zawiera rysunek 8.

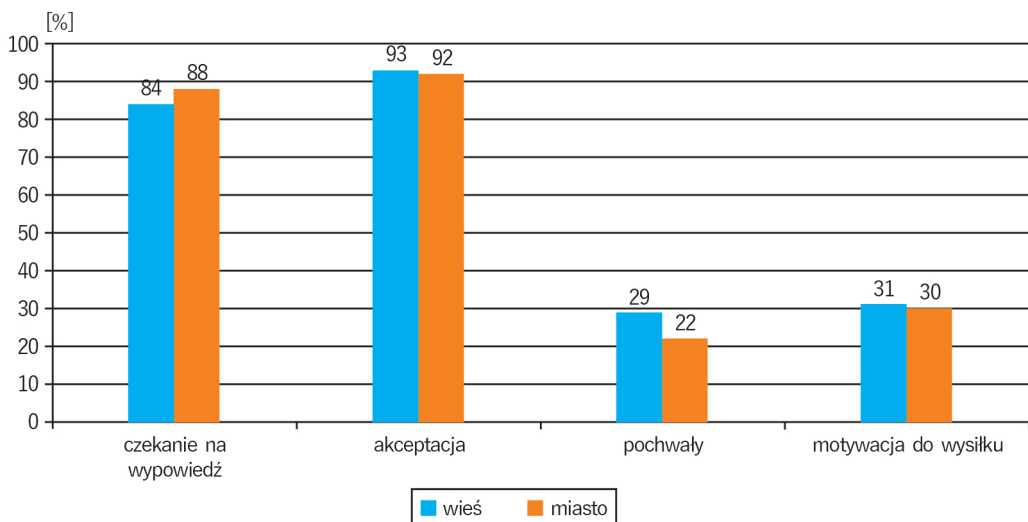
Rysunek 8. Cechy manifestowane przez osoby jąkające się – w opinii ankietowanych, w zależności od miejsca zamieszkania. Wyniki ankiety PRE. Źródło: opracowanie własne.

¹⁷ W oznacza wieś, a M – miasto.

W ankiecie przeprowadzonej po projekcjach mniej więcej tyle samo mieszkańców miast i wsi twierdziło, że osoby jękające się cechuje wrażliwość (niemal połowa ankietowanych w każdej grupie), ale więcej mieszkańców miast niż wsi wskazywało na odwagę, z kolei więcej mieszkańców wsi – na nerwowość, lękliwość i zagubienie.

Zdaniem mieszkańców zarówno wsi, jak i miast (przed projekcją filmu) osoby jękające się nie powinny pracować jako logopedzi (64% W i 65% M) i nauczyciele (tu mieszkańców wsi było więcej: 56% W : 43% M), a także aktorzy (znów mieszkańców wsi było więcej: 31% W : 22% M). Dużo mniej osób dyskredytowało ich jako pilotów (14% W : 15% M), sprzedawców (5% W : 2% M), muzyków (po 2% W i M), pisarzy (tu tylko 2% osób z miasta). Co ciekawe, więcej osób ze wsi (27%) niż z miasta (18%) twierdziło, że jękanie się nie jest żadną przeszkodą w wykonywaniu różnych profesji. Po spotkaniu nie zanotowano już takich różnic – za taką wersją odpowiedziało się po 20% osób z każdej grupy. Z kolei wyłącznie osoby z miasta (i to aż 13%) uważają, że jękający się nie mogą być pilotami.

Istotnych statystycznie różnic pomiędzy osobami pochodzącymi z miasta i ze wsi nie zanotowano w odpowiedziach na pytanie o działania wspomagające terapię logopedyczną osób jękających się (zob. rys. 9).

Rysunek 9. Elementy pomocne w terapii jękania się – w opinii ankietowanych mieszkających na wsi i w mieście. Wyniki ankiety. Źródło: opracowanie własne.

Ponad 90% respondentów z każdej grupy podkreślało potrzebę akceptacji, ponad 80% sugerowało konieczność czekania, aż osoba jękająca się dokończy swoją wypowiedź, blisko 1/3 podkreślała konieczność motywowania do wkładania większego wysiłku we własną wypowiedź. Nieco więcej osób ze wsi (29%) niż z miasta (22%) podkreślało wagę pochwał. Po projekcji filmów ta różnica jeszcze wzrosła (28% W : 0% M).

3.6. Filmy a kształtowanie postaw wobec jękania się – rola spotkań i dyskusji

Osoby ze środowiska logopedów, grup wsparcia, klubów, stowarzyszeń podejmują różnorodne działania w celu zwiększenia świadomości społecznej dotyczącej inności, odmien-

ności, mniejszości (to dotyczy nie tylko jąkających się, ale też niesłyszących, niedowidzących, chorych na rozmaite schorzenia itp.). Do takich działań należą: drukowanie plakatów, ulotek, organizowanie warsztatów, spotkań czy też prowadzenie grup wsparcia. Najlepszym przykładem mogą być wszystkie inicjatywy podejmowane w ramach projektu LOGOLab czy też projekcje filmu dokumentalnego *When I stutter*.

Organizatorom wszystkich tych spotkań w Polsce towarzyszyła myśl, że film może wywoływać silne pobudzenie emocjonalne, skłaniać do refleksji i wpływać na poglądy czy też system wartości widzów. Szczególna rola przypada tu filmom dokumentalnym, one bowiem dostarczają obszernego materiału do analiz i dyskusji oraz pozwalają widzom zidentyfikować się z przeżyciami konkretnych bohaterów. Choć nie ma jeszcze bogatego materiału empirycznego dotyczącego zastosowania filmów w ramach różnych terapii, wiadomo, że projekcje filmów podczas kursów dla studentów pozwoliły wypracować w nich pożądane, pozytywne cechy i zachowania (por. np. badania tajlandzkie: Smithikrai, 2016). Filmy wykorzystywano także w pracy z amerykańskimi nastolatkami przeżywającymi rozwój swoich rodziców. Wyniki badań dowiodły, że wykorzystanie filmów o dotyczącej ich problematyce pomogło im wyrażać emocje, dzielić się swoimi przeżyciami oraz radzić sobie ze stresem (Marsick, 2010).

Uczestnicy obu spotkań w Skierniewicach i w Rzeszowie również zgodnie stwierdzili (100% odpowiedzi „tak”), że filmy są doskonałym narzędziem do kształtowania postaw wobec jąkania się. Oceniając całość obu sesji, uczestnicy uznali, że wydarzenie to było dla nich ważne i cenne. Świadczą o tym m.in. takie komentarze z czatów aktywnych w czasie spotkań:

- *Bardzo dziękuję za możliwość udziału w dzisiejszym spotkaniu. Dowiedziałam się wielu cennych rzeczy, a przede wszystkim utwierdziłam w przekonaniu, że najważniejszy jest dobrostan pacjenta czy to małego, czy już dorosłego. Metoda pracy i terapii w dobrej relacji pacjent-logopeda-rodzic zawsze się znajdzie!*
- *Bardzo dziękuję za możliwość udziału w tak ważnym i cennym spotkaniu.*
- *Wartościowe spotkanie. Biorę sobie od Państwa „spokój” i „akceptację”, i mam motywację do działania.*
- *Miałam możliwość spojrzeć na temat jąkania się z zupełnie innej strony.*
- *To było cenne spotkanie, skarbnica wiedzy i doświadczenia. Dziękuję :)*
- *Dziękuję bardzo za wartościowe spotkanie, pełne bezcennych doświadczeń i wskazówek :)*

W ankiecie POST zadano pytania: Czy udział w wydarzeniu online poszerzył Pani/Pana wiedzę i (być może) zmienił postrzeganie osób jąkających się? Czy to spotkanie i projekcja filmu miały jakieś dla Pani/Pana znaczenie? Także tutaj wszyscy ankietowani odpowiedzieli twierdząco. Podkreślali, że to było poszerzenie wiedzy teoretycznej o aspekt praktyczny, poznanie doświadczeń innych, a przede wszystkim poznanie problemu z innej perspektywy: z perspektywy osób jąkających się:

- *Zrozumiałam, co czują te osoby.*
- *To spotkanie pomogło mi zrozumieć potrzeby i priorytety osób jąkających się w terapii logopedycznej.*
- *Dowiedziałam się, jak się czują osoby jąkające się i jaki to jest ogromny problem dla nich.*

Wypowiedzi bohaterów filmu *When I stutter* oraz refleksje dyskutantów przyczyniły się do dostrzeżenia problemów osób jękających się, uświadomienia, z czym zmagają się na co dzień, jakich trudności doświadczają:

- *Prócz pogłębienia mojej wiedzy na temat jękania się, uświadomiłam sobie, jak bardzo wada płynności mowy wpływa na życie człowieka, na jego relacje, na funkcjonowanie w środowisku oraz na postrzeganie samego siebie.*
- *Całe wydarzenie uświadomiło mi, że jękanie się nie jest wadą i wcale nie ma konieczności prowadzenia terapii upłynniania mowy, lecz warto uświadomić sobie oraz otoczenie, jak ważne jest zaakceptowanie osoby jękającej się taką, jaką jest.*
- *Nie miałam pojęcia o poziomie lęku osób jękających się, o tym, że potrafią przez czyjeś słowa zamilknąć na długi czas.*
- *Od teraz będę inaczej patrzyła na ludzi jękających się. Nigdy nie myślałam, że oni natrafiają na tak wiele problemów i przeciwności związanych z jękaniami się. Podziwiam ich wytrwałość i siłę.*

Respondenci mówili także o poszerzeniu swojej wiedzy:

- *Po tym wydarzeniu wiem, że nie istnieją żadne zawodowe ograniczenia dla osób jękających się.*
- *Z pewnością udział w spotkaniu dał inną perspektywę postrzegania terapii, upewniłam się, że kluczem jest zrozumienie potrzeb osoby jękającej się.*
- *Poszerzyłam swoją wiedzę odnośnie do przyczyn jego występowania, nie sądziłam, iż jękanie się ma podłoże neurologiczne. Spotkanie zachęciło mnie do poszerzania wiedzy w tym aspekcie.*

Ankietowani wprost pisali o tym, że sesja (projekcja filmu dokumentalnego i dyskusja) zmieniła ich postawę wobec osób jękających się, ale też wobec wszelkich innych wad czy ułomności:

- *Projekcja filmu utwierdziła mnie w przekonaniu, że powinniśmy akceptować siebie i innych, bez względu na ułomności.*
- *Spotkanie z osobami jękającymi się i przedstawienie jękania się z ich punktu widzenia to niezwykle cenne doświadczenia i możliwość do zmiany własnych poglądów na temat jękających się osób.*
- *Wydarzenie online to „rewolucja” w sposobie mojego myślenia. Uświadomiłam sobie, że najważniejszy jest pacjent i jego potrzeby, a nie cele i ambicje terapeuty.*

Podkreślali, że takie spotkania są ważne nie tylko dla logopedów czy terapeutów, ale edukacja w tym zakresie przydałaby się całemu społeczeństwu:

- *Myślę że przydałaby się również edukacja skierowana do ogółu społeczeństwa i obalenie mitów na temat jękania się.*

4. Wnioski

Jękanie się i osoby jękające się, podobnie jak inne mniejszościowe grupy społeczne i ich cechy, to problematyka, która obrosła w wiele stereotypów, z których znaczna część to konotacje negatywne: jękający się mają być mniej inteligentni, mniej przebojowi, podobno nie nadają się do wykonywania wielu zawodów, są wolniejsi nie tylko w mowie, ale też

w myśleniu czy działaniu itp. Trzeba jednak pamiętać, że stereotypy przeważnie **utrwalają nie cechy istotne**, esencjalne, definicyjne, ale **uznane potocznie za typowe** (Bartmiński, Panasiuk, 2012, s. 371–372). Mimo to trudno jest je zmienić¹⁸, a wszelkie modyfikacje wymagają czasu, są procesem złożonym, zależnym od wielu czynników wewnętrznych i zewnętrznych.

Badania naukowe jednoznacznie potwierdzają potrzebę kształtowania właściwych postaw wobec różnych ludzkich odmienności, niepełnosprawności, ułomności czy braków (por. St. Louis, 2015; Węsierska i in., 2015). Najlepszym sposobem na to są wszelkiego rodzaju kampanie informacyjne, w naturze ludzkiej bowiem leży obawa przed czymś, czego nie znamy. Człowiek często współczuje drugiemu (nie zawsze potrzebnie!), ale nic dla niego nie robi, a często unika go, bo nie wie, jak się zachować, jak pomóc¹⁹. Pewnych zachowań trzeba się po prostu nauczyć.

Jak pokazują badania, filmy zmieniają postawy, kształtują świadomość, uczą i wpływają na zachowania widzów wobec różnych cech i zachowań innych. Często są pierwszym źródłem informacji w zakresie, którego dana osoba nie doświadczyła jeszcze w rzeczywistości. Warto zatem uświadomić sobie, że w filmach fabularnych obraz jąkania się jest często wypaczony: jąkanie się występuje jako cecha mająca potęgować niekorzystny obraz bohatera. Zwłaszcza filmy starsze, z minionego stulecia, wyposażają postaci z niepełnością mówienia w charakterystyczne zachowania, takie jak złość, zazdrość, silna ekspresja zwłaszcza negatywnych emocji. Poza tym często przypisują takiemu bohaterowi chorobę psychiczną, niższy poziom intelektualny czy też alkoholizm. Stereotypowe kształtowanie wizerunku postaci filmowej znajduje później odzwierciedlenie w przekonaniach i postawach osób, które nigdy wcześniej nie miały osobistego kontaktu z osobą jąkającą się. To również pokazały nasze badania.

Rola filmów dokumentalnych promujących właściwe postawy wobec osób należących do mniejszości jest zatem nie do przecenienia. Film taki musi być materiałem poszerzającym wiedzę i uświadamiającym, jak ważna jest rola widza w tworzeniu codzienności – w tym przypadku – osoby jąkającej się. Takim filmem z pewnością jest dokument *When I stutter*. Wyniki analiz prowadzonych przy okazji jego projekcji jednoznacznie pokazały zmianę postaw wobec osób jąkających się. Ankietowani przed spotkaniem uznawali, że istnieją liczne ograniczenia w wykonywaniu wielu zawodów (głównie logopedy, nauczyciela i aktora), po spotkaniu diametralnie zmienili zdanie na ten temat – większość nie widziała już żadnych ograniczeń. Przed projekcją 2/3 ankietowanych uznało jąkających się za nerwowych, nieśmiałych i załkniętych, po projekcji dominowały opinie, że są oni przede wszystkim odważni i wrażliwi. W ankiecie PRE respondenci sugerowali, że jąkający się powinni wkładać więcej wysiłku w pracę nad swoją mową, po projekcji takich sugestii było zdecydowanie

¹⁸ Sam termin *stereotyp* wywodzi się z gr. *stereos* ‘twardy’. Walter Lippmann podkreślał schematyzm i jednostronność stereotypów, wielu naukowców uważa, że fałszują one obraz świata, bywają niebezpieczne (np. stereotypy narodowościowe są często źródłem konfliktów i zachowań agresywnych) (por. Bartmiński, Panasiuk, 2012, s. 372).

¹⁹ Jeśli wiemy, że osób niewidomych nie można nagle łapać i ich popychać (działając przecieży w dobrych intencjach, np. pomagając wejść do autobusu czy przejść przez ulicę), nie będziemy tego robić. Tak samo musimy wiedzieć, że kończenie zdania za jąkającego się nie jest dla niego pomocą, lecz dodatkowym stresem, a przecieży często robimy to w przekonaniu, że tym sposobem „ułożymy” rozmówcy. Takie niewłaściwe postawy nie wynikają ze złych chęci, ale z niewiedzy.

mniej, a dominowały stwierdzenia o akceptacji i pochwały. Dzięki filmowi uczestnicy spotkań dowiedzieli się więcej na temat jąkania się. Uświadomili sobie, że bardzo ważne jest wspieranie działań, które mogłyby przyczynić się do wzrostu wiedzy na temat tego zaburzenia mowy oraz jego akceptacji, co w konsekwencji wpłynęłoby przede wszystkim na ograniczenie wykluczenia społecznego osób jąkających się.

Wszyscy uczestnicy spotkań podkreślali potrzebę organizowania wydarzeń przybliżających problemy osób zmagających się z jakimikolwiek ograniczeniami. W ankiecie znalazło się mnóstwo pozytywnych komentarzy i zapewnień o korzyściach płynących z projekcji filmowych, po których można jeszcze przedyskutować różne zagadnienia. Niech ilustracją tych głosów będzie poniższy komentarz:

Wydarzenie to zmieniło wiele w moim myśleniu na temat osób jąkających się. Wcześniej nie pomyślałam o tym, żeby spojrzeć na „problem” jąkania się nie jako na coś, z czym trzeba walczyć, a wręcz przeciwnie, zaakceptować. W tej chwili myślę, że większą uwagę powinno się przykładac nie tyle do terapii jąkania się, ile do edukowania społeczeństwa na ten temat. Im większą presję wywiera się na osobę jąkającą się, im bardziej podkreśla się jej „problem” i próbuje przywrócić do „normalności”, tym gorsze są tego efekty. Jeśli osoba dotknięta jąkaniem się czułaby, że może, a nie musi(!), pracować nad swoim sposobem komunikacji, gdyby czuła przy tym swobodę i akceptację ze strony otoczenia, myślę, że efekty terapii byłyby znacznie lepsze.

Trudno stwierdzić, w jakim stopniu zmiany spowodowane jednym czynnikiem (np. obejrzeniem filmu, spotkaniem) są trwałe, dlatego warto byłoby przeprowadzić ankietę wśród tych samych osób np. po roku, żeby dowiedzieć się, czy to faktycznie zmiana, czy też chwilowa modyfikacja postawy. Ale nawet gdyby wyniki były nieco gorsze, nie znaczy to, że takiej formy uświadamiania społeczeństwa, wpływania na ich postrzeganie innych nie warto upowszechniać. Przeciwnie, wypowiedzi studentów wskazują, że jest to ważne, celowe i bardzo potrzebne – zarówno jąkającym się, ich terapeutom, jak i całemu społeczeństwu.

Wyniki naszych, a także innych dostępnych badań dotyczących roli filmów w zmianie postaw wobec różnych cech i zachowań, pozwalają nam przypuszczać, że film może mieć tu istotne znaczenie. Z pewnością za dużą jego wartość można/należy uznać to, że stanowi on medium ogólnodostępne, które ma już istotne miejsce w życiu współczesnego człowieka.

Bibliografia

- Bartmiński, J., Panasiuk, J. (2012). Stereotypy językowe. W: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski* (s. 371–398). Wydawnictwo UMCS.
- Bennett, E.M. (2006). *Working with people who stutter. A lifespan approach*. Pearson Education.
- Bijak, E., Kamińska, D. (2013). Społeczny aspekt jąkania: wskazówki dla jąkających się i ich rodziców. *Logopedia Silesiana*, 2, 168–180.
- Błachnio, A., Przepiórka, A., St. Louis, K.O., Węsierska, K., Węsierska, M. (2015). Postawy społeczne wobec jąkania w Polsce – przegląd badań z użyciem POSHA-S. W: K. Węsierska (red.), *Zaburzenia płynności mowy, teoria i praktyka* (s. 89–99). Komlogo Piotr Gruba.

- Boyle, M.P., Blood, G.W. (2015). Stigma and stuttering: Conceptualizations, applications, and coping. W: K.O. St. Louis (red.), *Stuttering meets stereotype, stigma, and discrimination: An overview of attitude research* (s. 43–71). West Virginia University Press.
- Boyle, M.P., Fearon, A.N. (2018). Self-stigma and its associations with stress, physical health, and health care satisfaction in adults who stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 56, 112–121.
- Johnson, J.K. (2008). The visualisation of the twisted tongue: Portrayals of stuttering in film, television and comic books. *The Journal of Popular Culture*, 2, 245–249.
- Kowalczyk, Ł. (2018). Postawy i emocje wobec jąkania – praca z dziećmi oraz rodzicami. Modyfikacja modelu góry lodowej Sheehana. W: A. Myszka, K.I. Bieńkowska (red.), *Głos – Język – Komunikacja 5. W obliczu emocji* (s. 61–71). Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Langevin, M. (2015). Bullying experienced by youth who stutter: The problem and potential intervention strategies. W: K.O. St. Louis (red.), *Stuttering meets stereotype, stigma, and discrimination: An overview of attitude research* (s. 71–90). West Virginia University Press.
- Marsick, E. (2010). Cinematherapy with preadolescents experiencing parental divorce: A collective case study. *The Arts in Psychotherapy*, 37(4), 311–318.
- Mekhakyán, A., Szulc, A., Imielski, W. (2018). Film jako narzędzie psychoterapeutyczne. Wybrane problemy filmoterapii. *Psychiatria*, 15, 3, 127–134.
- Moćko, N., Szczepaniak, A. (2012). Percepcja jąkania – doniesienia z badań. W: A. Podstolec, K. Węsierska (red.), *W świecie logopedii. Materiały dydaktyczne* (t. I, s. 79–102), [Katowice].
- Nowak, S. (1973). Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych. W: S. Nowak (red.), *Teorie postaw* (s. 23–33). PWN.
- Smithikrai, C. (2016). Effectiveness of teaching with movies to promote positive characteristics and behaviors. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 217, 522–530.
- St. Louis, K.O. (2015). Epidemiology of public attitudes toward stuttering. W: K.O. St. Louis (red.), *Stuttering meets stereotype, stigma, and discrimination: An overview of attitude research* (s. 7–42). West Virginia University Press.
- St. Louis, K.O. (2011). The public opinion survey of human attributes-stuttering (POSHA-S): Summary framework and empirical comparisons. *Journal of Fluency Disorders*, 36, s. 256–261.
- Weidner, M.E., St. Louis, K.O. (2014). *The public opinion survey of human attributes – stuttering/child (POSHA-S/Child)*. Populore.
- Węsierska, K., Buchta, R., St. Louis, K.O. (2016). *Stuttering attitudes of polish catholic priests, religious educators, seminary students, and religious education students*. Poster presented at the Annual Convention of the American Speech-Language & Hearing Association (ASHA): Everyday leadership. Leadership every day (Philadelphia, USA).
- Węsierska, K., Pakura, M. (2018). Sytuacja dorosłych zmagających się z jąkaniem w Polsce w opiniach logopedów i osób jąkających się. W: K. Węsierska (red., przy współpracy K. Gawęł), *Zaburzenia płynności mowy* (s. 113–130). Harmonia Universalis – Grupa Wydawnicza Harmonia.
- Węsierska, K., Węsierska, M., Beste Guldborg, A., St. Louis, K.O. (2015). A comparison of knowledge and attitudes toward stuttering of Polish SLPs and SLP students. W: K.O. St. Louis (red.), *Stuttering meets stereotype, stigma, and discrimination: An overview of attitude research* (s. 216–225). West Virginia University Press.
- Van Riper, C. (1982). *The nature of stuttering*. Prentice-Hall.
- Yairi, E., Ambrose, N. (2020). Epidemiologia jąkania – postępy w badaniach naukowych w XXI wieku. W: K. Węsierska, M. Witkowski (red.), *Zaburzenia płynności mowy – teoria i praktyka* (s. 51–98). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Yairi, E., Seery, Ch. (2011). *Stuttering: Foundation and clinical applications*. Pearson Education.
- Zajonc, R.B. (1984). On the primacy of affect. *American Psychologist*, 39, 117–123.

Aneks

Kwestionariusz PRE

1. Miejsce zamieszkania:

- a) miasto
- b) wieś

2. Płeć:

- a) kobieta
- b) mężczyzna

3. Czy miała/miał Pani/Pan kiedykolwiek okazję rozmawiać z osobą jąkającą się?

- a) tak
- b) nie

4. Czy kojarzy Pani/Pan jakiś film, w którym występowała osoba jąkająca się? Jeśli tak – proszę o podanie jego tytułu

5. Czy przychodzi Pani/Panu do głowy jakaś osoba znana publicznie, która się jąka? Jeśli tak, proszę o podanie jej nazwiska

6. Czy sądzi Pani/Pan, że osoby jąkające się częściej niż inni manifestują niektóre cechy? Proszę wskazać które (maks. 3 odp.):

- a) lękliwość
- b) nerwowość
- c) nieśmiałość
- d) niższy poziom intelektualny
- e) odwaga
- f) wrażliwość
- g) zagubienia
- h) żadne z powyższych

7. Czy Pani/Pana zdaniem osoby jąkające się nie powinny wykonywać niektórych zawodów? Jeśli tak, proszę wskazać których (maks. 3 odp.):

- a) aktor
- b) analityk finansowy
- c) logopeda
- d) muzyk
- e) nauczyciel
- f) pilot samolotów
- g) pisarz
- h) sprzedawca
- i) tancerz
- j) uważam, że nie ma żadnych ograniczeń w tym zakresie

8. Proszę o wskazanie, co wydaje się Pani/Panu pomocne w terapii osób jąkających się (maks. 3 odp.):

- a) kary
- b) pochwały
- c) czekanie, aż osoba jąkająca dokończy odpowiedź

- d) domyślanie się, co osoba jąkająca się chce powiedzieć, i kończenie wypowiedzi za nią
- e) akceptacja całej osoby włącznie z jej niepełnością mówienia
- f) motywowanie osoby jąkającej się do tego, by więcej wysiłku włożyła w upłynnienie swojej mowy

Kwestionariusz POST

1. Miejsce zamieszkania:

- a) miasto
- b) wieś

2. Płeć:

- a) kobieta
- b) mężczyzna

3. Czy miała/miał Pani/Pan kiedykolwiek okazję rozmawiać z osobą jąkającą się?

- a) tak
- b) nie

4. Czy sądzi Pani/Pan, że osoby jąkające się częściej niż inni manifestują niektóre cechy.

Proszę wskazać które (maks. 3 odp.):

- a) lękliwość
- b) nerwowość
- c) nieśmiałość
- d) niższy poziom intelektualny
- e) odwaga
- f) wrażliwość
- g) zagubienia
- h) żadne z powyższych

5. Czy Pani/Pana zdaniem osoby jąkające się nie powinny wykonywać niektórych zawodów? Jeśli tak, proszę wskazać których (maks. 3 odp.):

- a) aktor
- b) analityk finansowy
- c) logopeda
- d) muzyk
- e) nauczyciel
- f) pilot samolotów
- g) pisarz
- h) sprzedawca
- i) tancerz
- j) uważam, że nie ma żadnych ograniczeń w tym zakresie

6. Proszę o wskazanie, co wydaje się Pani/Panu pomocne w terapii osób jąkających się (maks. 3 odp.):

- a) kary
- b) pochwały
- c) czekanie, aż osoba jąkająca się dokończy odpowiedź

- d) domyślanie się, co osoba jękająca się chce powiedzieć, i kończenie wypowiedzi za nią
 - e) akceptacja całej osoby włącznie z jej niepełnością mówienia
 - f) motywowanie osoby jękającej się do tego, by więcej wysiłku włożyła w uptynienie swojej mowy
7. Czy uważa Pani/Pan, że filmy mogą kształtować postawy widzów wobec jękania się?
- a) tak
 - b) nie
 - c) nie wiem
8. Co według Pani/Pana jest najważniejsze w terapii jękania się?
9. Czy udział w wydarzeniu online w dn. 7 maja 2021 r. poszerzył Pani/Pana wiedzę i (być może) zmienił postrzeganie osób jękających się? Czy to spotkanie i projekcja filmu miały jakieś dla Pani/Pana znaczenie?
10. Czy według Pani/Pana powinno się organizować takie wydarzenia?
- a) tak
 - b) nie
 - c) nie mam zdania
11. Serdecznie proszę o podzielenie się własnymi refleksjami, przemyśleniami po udziale w wydarzeniu „Jękanie – co o nim wiemy?” Są one dla mnie bardzo cenne :)